

**ÎN RUINELE SOCIALISMULUI
NATURĂ, INFRASTRUCTURĂ ȘI STAT ÎN EUROPA POSTSOCIALISTĂ**

REZUMATUL TEZEI DE ABILITARE

DR. ȘTEFAN DORONDEL

**CERCETĂTOR ȘTIINȚIFIC GRAD I, INSTITUTUL DE ANTROPOLOGIE “FRANCISC
I. RAINER” AL ACADEMIEI ROMÂNE**

FACULTATEA DE ISTORIE

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI

București

2024

REZUMAT

Interesul meu în antropologia socioculturală a mers pe trei direcții teoretice. Prima direcție este reprezentată de antropologia religiei și în special de religiile populare și de ritualurile funerare. Privind o cultură din perspectiva oferită de studiul ritualurilor funerare înțelegem mecanisme sociale, religioase și economice pe care altfel nu le-am putea înțelege. Am analizat ritualurile funerare și imaginarul lumii de dincolo din perspectiva etnoarheologiei și etnoistoriei. Așa cum voi detalia în prima parte a tezei, cartea publicată la Paideia în 2004, reprezintă prima analiză din spațiul românesc și, din câte știu și din cel sud-est European, care folosește această perspectivă teoretică (etnoarheologia și etnoistoria) într-o monografie. Etnoarheologia a fost definită ca o metodă (sau o perspectivă) care folosește cercetarea etnografică pentru o interpretare mai judicioasă a materialelor arheologice. În această perspectivă, etnoarheologia este o *ancilla historia*, o simplă metodă auxiliară a istoriei. În maniera în care am folosit eu această perspectivă, etnoarheologia este o metodă istorică ce ne ajută să înțelegem mai bine comportamentele sociale și religioase din contemporaneitate. Etnoistoria, care a fost la noi strălucit reflectată în anii 1940 de către istoricul Gheorghe Brătianu, studiază microistoria unor mici comunități și analizează documentul etnografic în dimensiunea sa istorică. Analiza ritualurilor funerare beneficiază de pe urma acestor abordări prin faptul că ne ajută să trasăm istoria unor ritualuri funerare înțelegând astfel societatea care le-a produs. *La longue durée*, ca să folosesc expresia unui faimos istoric francez (Fernand Braudel), a unor ritualuri funerare nu poate fi analizată și explicată altfel decât folosind perspective teoretice și metodologice ca etnoarheologia și etnoistoria.

O a doua direcție de cercetare în antropologia socioculturală pe care am explorat-o a fost analiza economiei rurale și a transformării ei în perioada postsocialistă. Reforma agrară, parte a unei încă nerezolvate "chestiuni rurale" (*Die Agrarfrage*), restituirea pământurilor agricole și a pădurilor către foștii proprietari, diferențierea rurală, dezindustrializarea și problema muncitorilor-țărani reprezintă multiple subiecte dar care fac parte din aceeași problematică a restructurării postsocialiste a spațiului rural. Teoriile proprietății, dezvoltate și aplicate spațiului fost socialist de către antropologi așa cum sunt Chris Hann, Deema Kaneff, Martha Lampland, Francis Pine sau Katherine Verdery sau de către economiști sau sociologi așa cum sunt Svi Lerman, Johann F. M. Swinnen or Erik Mathijs, ca să numesc doar câteva figuri mai proeminente, au stat la baza studiilor mele despre restituirea proprietății în România

postsocialistă. În ceea ce privește restituirea pădurii, ca urmare a reformei agrare, puținătatea studiilor privind această temă pe întreg spațiul postsocialist (exceptând câțiva autori așa cum sunt Laura Bouriaud sau Barbara Cellarius) m-au îndreptat către teorii care explicau transformările din spațiul postcolonial. Bazându-mă pe această literatură am arătat valoarea diferită a terenurilor arabile restituite și a pădurii. În timp ce terenurile arabile și-au pierdut valoarea economică, în principal din cauza politicilor publice postsocialiste, pădurile, transformate în marfă rapid vandabilă, au devenit surse importante de câștig. Astfel că baza diferențierii sociale în mediul rural se bazează mai degrabă pe accesul (în sensul lui Jesse Ribot) la pădure decât pe accesul la terenurile arabile. De asemenea, am demonstrat că nu doar istoria socialistă este importantă pentru a înțelege transformările socio-economice din perioada postsocialistă. Istoria pre-socialistă este în egală măsură importantă pentru înțelegerea acestor transformări contemporane. Această presupunere teoretică m-a ajutat să arăt continuitățile pe care chestiunea rurală le arată, în întreg spațiu sud-est European, de la mijlocul secolului al XIX-lea până în zilele noastre.

Natura și transformările prin care trece statul în perioada socialist, analizate *simultan*, reprezintă o a treia direcție de cercetare pe care am urmărit-o. În studiile mele analizez cele două subiecte care în literatură de specialitate au fost mai degrabă analizate separate. Formarea statului postsocialist a fost analizată mai ales la nivel macro, mai degrabă de către politologi decât de antropologi. O a doua direcție este accesul la resursele naturale în perioada de (re)formare a statului postsocialist. Am fost interesat să văd ce se întâmplă la intersecția dintre cele două direcții de cercetare, analizând puterea birocrățiilor din aparatul local care au fost responsabili cu implementarea reformei agrare. Diferit de alte studii asupra acestui subiect (oricum, rare pentru zona postsocialistă), am subliniat interacțiunea om-mediul și consecințele bio-fizice ale luptei locale pentru putere. Această perspectivă particularizează studiile mele care trasează conexiuni explicite între transformările politice postsocialiste și schimbările de peisaj (landscape). Această perspectivă influențează dezvoltarea teoretică a antropologiei mediului, a istoriei mediului, a ecologiei politice dar și a studiilor pe turism și istoriei agriculturii.

Studiile mele prezintă două particularități. În primul rând, m-am plasat printe puținii cercetători din sud-estul Europei care au analizat transformările postsocialiste din perspectiva ecologiei politice. Ecologia politică reprezintă o nouă abordare în disciplinele sociale care combină cercetarea de teren etnografică cu economia politică pentru a explica schimbările peisajului (landscape). În al doilea rând, prin studiile mele am încercat să integrez analiza societăților postsocialiste într-o perspectivă mai largă, globală, incluzând și zonele

postcoloniale. Filozofia și politicile neoliberale ca și lupta pentru accesul la resurse naturale leagă zona postsocialistă de cea postcolonială. Faptul că studiile mele sunt citate atât de cei care studiază transformările postsocialiste cât și de cei care analizează spațiul postcolonial dar și varietatea lucrărilor în care am fost citat (de economie politică, de ecologie politică, de sociologie rurală și de antropologie socio-culturală) arată că o astfel de perspectivă este viabilă.

Planuri de evoluție în carieră

Recent am participat la două mari competiții, una națională și cealaltă internațională. La competiția națională am propus fondarea unui Centru de Excelență în studii umaniste de mediu (environmental humanities) pe baza unui consorțiu format din șapte instituții. Proiectul este axat pe investigarea răspunsurilor, adaptărilor și inovațiilor comunităților rurale și urbane din Europa de Sud-Est la provocările reprezentate de schimbările climatice. Folosind un cadru al studiilor umaniste de mediu, inițiativa își propune să integreze expertiza din diverse discipline, cum ar fi antropologia socio-culturală, istoria mediului, bioarheologia, geografia, ecologia și biologia. Concentrându-se în mod specific pe regiunea Europei de Sud-Est, adică România, Bulgaria, Serbia și Ungaria, centrul își propune să elucideze ramificațiile locale ale epocii actuale pe care o numim Antropocen. Centrul de Excelență în Științe Umaniste de Mediu prezintă patru obiective principale: 1. Efectuarea de cercetări de teren și publicarea de lucrări științifice în reviste internaționale de renume, cu accent pe examinarea schimbărilor climatice prin prisma științelor sociale și umaniste. Acest efort include producerea de lucrări listate în indici de renume, cum ar fi Web of Science (WoS), Scopus și alte baze de date pertinente, împreună cu publicarea a două volume editate și organizarea a trei conferințe internaționale. 2. Proiectul oferă oportunități de formare pentru tinerii cercetători postdoctorali, proveniți nu numai din România, ci și din alte țări din Europa de Sud-Est, inclusiv Ucraina. Având în vedere poziționarea sa unică ca singura instituție de acest gen din Europa Centrală și de Est, centrul se străduiește să faciliteze educația în științele umaniste ale mediului prin publicarea unui manual cuprinzător. 3. Centrul intenționează să găzduiască conferințe publice și să disemineze articole de popularizare științifică (de exemplu, materiale interactive de jocuri video pentru copii, conferințe publice) pentru a îmbunătăți înțelegerea publică a problemelor legate de schimbările climatice. 4. Centrul își propune să ajute la desenarea unor politici de mediu care să răspundă provocărilor schimbării climatice.

Al doilea proiect a fost depus la European Research Center la categoria Research Advanced Grants și are ca obiect de studiu proiectele de resălbăticire (rewilding) așa cum sunt ele implementate în patru zone ale lumii: Europa (de sud-est, România și Bulgaria și cea de

vest – Germania), SUA (nord-vestul țării, în zona râului Klamath, pe teritoriul populației native Klamath), Africa de Sud (zona umedă Nuwejaars) și America de Sud (Argentina, Parcul Național Ibera). Proiectul va studia resălbăticirea în zone umede și se va concentra pe aspectele neprevăzute care apar în aceste proiecte. Echipa care va lucra sub coordonarea mea provine de la Institutul Max Planck pentru Istorie și Teorie Legală Frankfurt, Whitman College, Washington (SUA), Universitatea Stellenbosch, Africa de Sud și de la Institutul de Studii Sud-est Europene al Academiei Române.

ABSTRACT

My interest in socio-cultural anthropology has developed along three theoretical directions. The first direction centers on the anthropology of religion, particularly focusing on popular religions and funerary rituals. Examining a culture through the lens of funerary rituals allows us to understand social, religious, and economic mechanisms that might otherwise remain obscure. I analyze funerary rituals and concepts of the underworld from the perspective of ethnoarchaeology and ethnohistory. As I will detail in the first part of this thesis, the book published by Paideia in 2004 represents the first analysis within the Romanian context—and, to my knowledge, in Southeastern Europe—that applies this theoretical perspective (ethnoarchaeology and ethnohistory) in a monograph.

Ethnoarchaeology has been defined as a method (or perspective) that uses ethnographic research to enhance the interpretation of archaeological materials. In this view, ethnoarchaeology serves as an *ancilla historia*, a supportive method for history. However, the way I have applied this perspective uses ethnoarchaeology as a historical method that aids in understanding contemporary social and religious behaviors. Ethnohistory, notably developed in Romania in the 1940s by historian Gheorghe Brătianu, explores the microhistory of small communities and analyzes ethnographic records within a historical framework. The analysis of funerary rituals benefits from these approaches, allowing us to trace the history of certain practices and thereby gain insight into the society that produced them. *La longue durée* (to borrow an expression from the renowned French historian Fernand Braudel) of certain funerary rituals can only be analyzed and explained through theoretical and methodological perspectives like ethnoarchaeology and ethnohistory.

A second direction in my research in socio-cultural anthropology focuses on the analysis of the rural economy and its transformation in the post-socialist period. Agrarian

reform, the ongoing "agrarian question," the restitution of agricultural land and forests to former owners, rural differentiation, deindustrialization, and the phenomenon of worker-peasantry all represent distinct yet interconnected aspects of post-socialist restructuring in rural areas. Property theories, as developed and applied in former socialist contexts by anthropologists like Chris Hann, Deema Kaneff, Martha Lampland, Frances Pine, and Katherine Verdery, as well as by economists and sociologists like Svi Lerman, Johann F. M. Swinnen, and Erik Mathijs, have formed the basis of my studies on property restitution in post-socialist Romania.

Regarding forest restitution following agrarian reform, the scarcity of studies on this topic throughout the post-socialist space (apart from work by authors like Laura Bouriaud, Barbara Cellarius, Johannes Stahl, Thomas Sikor and Monica Vasile) led me to draw on theories explaining postcolonial transformations. Through this literature, I have demonstrated the differing values of returned arable land and forests. While arable land has largely lost its economic value, due primarily to post-socialist public policies, forests, which have become easily marketable commodities, now serve as significant sources of profit. Consequently, social differentiation in rural areas increasingly depends on access (in Jesse Ribot's sense) to forested land rather than arable land. I have also shown that both socialist and pre-socialist histories are crucial for understanding socio-economic transformations in the post-socialist era. This theoretical approach allowed me to highlight continuities within the "agrarian question" across Southeastern Europe, from the mid-19th century to the present.

The nature and transformations of the state during the socialist period form a third direction in my research. My studies analyze two topics that are often considered separately in the literature: the formation of the post-socialist state, usually examined at the macro level by political scientists, and access to natural resources during the period of (re)formation of the post-socialist state. I focused on the intersection between these two areas, exploring the influence of local bureaucrats tasked with implementing agrarian reform. Unlike other studies (which are scarce for the post-socialist context), I emphasized the human-environment interaction and the biophysical consequences of local power struggles. This perspective distinguishes my studies, which explicitly link post-socialist political transformations with landscape changes, contributing to fields like environmental anthropology, environmental history, political ecology, tourism studies, and the history of agriculture.

My studies have two distinctive aspects. First, I am among the few researchers in Southeastern Europe who analyze post-socialist transformations from a political ecology perspective. Political ecology is a recent approach in the social sciences that combines

ethnographic field research with political economy to explain changes in the landscape. Secondly, I aim to contextualize post-socialist societies within a broader, global perspective, including comparisons with postcolonial areas. Neoliberal policies and competition for natural resources connect the post-socialist and postcolonial contexts. The fact that my work is cited both by scholars examining post-socialist transformations and those studying postcolonial contexts—as well as across diverse fields such as political economy, political ecology, rural sociology, and socio-cultural anthropology—indicates the viability of this approach.

Career development plans

Recently, I participated in two major competitions, one national and the other international. In the national competition, I advanced the proposal of establishing a Centre of Excellence in Environmental Humanities, supported by a consortium of seven institutions. This project focuses on investigating the responses, adaptations, and innovations of rural and urban communities in Southeastern Europe to the challenges posed by climate change. Using a framework grounded in environmental humanities, the initiative aims to integrate expertise from diverse disciplines, including socio-cultural anthropology, environmental history, bioarchaeology, geography, ecology, and biology. By concentrating specifically on Southeastern Europe—Romania, Bulgaria, Serbia, and Hungary—the Centre seeks to elucidate the local impacts of the current epoch known as the Anthropocene.

The Centre of Excellence in Environmental Humanities has four main objectives:

1. Conducting field research and publishing scientific papers in renowned international journals, with a focus on examining climate change through the lens of the social sciences and humanities. This includes producing articles indexed in databases such as Web of Science (WoS) and Scopus, publishing two edited volumes, and organizing three international conferences.
2. Providing training opportunities for young postdoctoral researchers from Romania and other countries in Southeastern Europe, including Ukraine. As the only institution of its kind in Central and Eastern Europe, the Centre aims to advance education in environmental humanities by publishing a comprehensive textbook.
3. Hosting public lectures and disseminating popular science materials (e.g., interactive video game content for children, public lectures, and exhibitions) to enhance public understanding of climate change issues.
4. Assisting in the design of environmental policies that address the challenges of climate change.

The second project, submitted to the European Research Centre (Advanced Grants category), focuses on studying rewilding projects in four regions of the world: Southeastern and Western Europe (Romania, Bulgaria, and Germany); the USA (specifically the Klamath River area on the territory of the native Klamath tribe); South Africa (Nuwejaars Wetland); and South America (Iberá National Park in Argentina). The project will examine rewilding in wetland areas, with particular emphasis on the unforeseen aspects that arise in these initiatives. The team working under my coordination includes researchers from the Max Planck Institute for Legal History and Legal Theory in Frankfurt, Germany; Whitman College in Washington, USA; Stellenbosch University in South Africa; and the Institute of Southeast European Studies of the Romanian Academy.